

Een verloren gevel aan de Hoge Gouwe

Geert Post

Het Museum Gouda bewaart een los opgezette olieverfschets door de 19e-eeuwse stadstekenmeester Johannes Jacobus Bertelman (1821–1899) van een geveltop met daarop de aantekening ‘huis op de hooge Gouwe’ (afb. 1).¹ Een kenner van de Goudse binnenstad zal direct opmerken dat een dergelijke gevel aldaar niet meer valt te bewonderen. Een tekening van een verder onbekende L. van Krimpen in hetzelfde museum verklaart het gemis in de tegenwoordige gevelwand: op deze uitgewerkte tekening zien we de volledige gevel afgebeeld.² Naast de grote detaillering, is het opschrift interessant: ‘Façade met antiek bovengedeelte van een woonhuis te Gouda, gesloopt 28 sept. 1883’.

1. Museum Gouda, inv. nr. 51525; met veel dank aan Josephina de Fouw en Julia Zwijnenburg voor het tonen van dit blad en verschillende andere architectuurstudies uit het bezit van het Museum op 23 augustus 2017. Voor Bertelman, zie: J.H. Kompagnie, ‘Het nuttige en het aangename’, in P.H.A.M. Abels e.a. (red.), *Duizend jaar Gouda* (Hilversum 2002), 684-712, 703-704.

2.. Museum Gouda, inv. nr. 53951. In Gouda is in de 19e eeuw maar één L. van Krimpen te vinden: Laurens van Krimpen (1795-1878), een graanhandelaar, woonachtig op de Westhaven. Deze overleed echter al voor de sloop op hoge leeftijd. Van hem zijn geen artistieke of bouwkundige interesses bekend, maar misschien was hij een liefhebber. Zijn zoon Jan van Krimpen (1825-1912) was organist en woonde aan de Lage Gouwe tegenover de hier besproken gevel.

Geveltop van ‘huis op de hooge Gouwe’, olieverfschets van J.J. Bertelman (Collectie Museum Gouda; Tom Haartsen, fotografie)

Gevelwand van 'huis op de hooge Gouwe' tekening van L. van Krimpen (Collectie Museum Gouda)

Hollands Classicisme

De liefhebber van architectuur zal direct herkennen dat het 'antieke bovengedeelte' in kwestie een fraai voorbeeld is van het Hollands Classicisme, een bouwstijl die het bouwen in Holland bepaalde van circa 1625 tot 1675. Hoogtepunten zijn het Mauritshuis in Den Haag (1633) en het Stadhuis van Amsterdam (1648), beide door Jacob van Campen (1596-1657), die wordt beschouwd als de grondlegger van deze stijl.

Uitgangspunt van het Hollands Classicisme was de bouwstijl van de Grieken en Romeinen, met bijbehorende maatvoering en ornamentiek. Dat nam niet weg

dat aanpassingen op de klassieke vormentaal eerder regel dan uitzondering waren. De Romeinen hadden nooit rekening gehouden met het feit dat hun tempels tweeduizend jaar later model zouden staan voor de smalle en hoge Hollandse grachtenpanden! Daarvoor moesten de 17e-eeuwse architecten en ambachtslieden dus oplossingen verzinnen, waarbij ook nog rekening moest worden gehouden met het hier ten lande beschikbare materiaal. In plaats van met het dure natuursteen werd in Holland veel meer gewerkt met het vanwege de overvloedig aanwezige klei relatief goedkope baksteen, wat van invloed was op het uiterlijk van de gebouwen. Het resultaat was een heel eigen, charmante Hollandse stijl die eerder classicistisch aandoet dan het daadwerkelijk is en die, in tegenstelling tot de voorbeelden uit de Oudheid of de varianten van het Classicisme die zich elders in Europa ontwikkelden, nooit echt streng overkomt.

Gouda kent in tegenstelling tot steden als Amsterdam en Leiden niet veel bouwwerken in deze stijl. De belangrijkste uitzondering is dan echter wel een topstuk van het Hollands Classicisme: de Goudse Waag (1668), gebouwd naar ontwerp van Pieter Post (1608-1669), een van de belangrijkste architecten van deze stroming.³ Daarnaast geeft de gevel van het Catharina Gasthuis aan de Oosthaven uit 1665, waarvan de architect niet met zekerheid is vast te stellen maar waarvoor de naam van Post ook wel eens is gevallen, een goed idee van deze stijl.⁴ Van een andere orde, maar in dit verband van belang, is de Beverninghkapel in de Sint-Jan van rond 1670. Hoewel het niet om een gebouw als zodanig gaat, is deze kapel in stijl, uitvoering en betrokken ontwerpers en uitvoerders zeker ook een belangrijk product van het Hollands Classicisme.⁵ Op het gebied van woonhuizen resten slechts twee verminkte exemplaren in Gouda, te weten

3. Zie hiervoor: J. Smink, 'De bouw van de Goudse Waag', in *Tidings van die Goude* 1998, 2, 65-74.

4. J.G.W.F. Bik, *Vijf eeuwen medisch leven in een Hollandse stad* (Assen 1955), 176-180, alsmede B. van den Bergh, 'De Van Beverninghkapel', in *Tidings van die Goude* 2014, 4, 145-147

5. B. van den Bergh, 'De bouw van de monumentale van den Beverninghkapel in Gouda', in *Bulletin KNOB* (2014) 1-17.

Westhaven 51 en Hoge Gouwe 145, waarvan in de top de oorspronkelijke pilasters nog bewaard zijn gebleven.

Gevel

Het moge duidelijk zijn dat Gouda op die bewuste 28 september in 1883 een belangrijk stukje architectonisch erfgoed verloor. Niet alleen waren gevels in deze stijl zeldzaam in de stad, het onderhavige exemplaar was ook nog eens een heel mooi voorbeeld hiervan. De sloop was, zoals zo vaak in de 19^e eeuw, waarschijnlijk

Hoge Gouwe 145 (foto Nico J. Boerboom)

het gevolg van bouwvalligheid van de geveltop. In plaats van deze te herstellen werd er voor gekozen om de hele bovenkant 'af te toppen' en te voorzien van een strakke, rechte gootlijst die daarbij ook nog beter paste bij de 19^e-eeuwse smaak. Een pleister op de wond is dat de geveltop in kwestie op zichzelf niet uniek is. Er zijn in Holland nog vrij veel van dit soort geveltoppen te vinden, die een goed idee geven van hoe het pand aan de Hoge Gouwe er heeft uitgezien. Het gaat bij dit type gevel om relatief smalle, hoge panden waarvan het metselwerk inspringt ter hoogte van de kap en daarboven nogmaals,

Westhaven 51 (foto Nico J. Boerboom)

zodat als het ware een klein driedelig podium van metsel- of natuursteenwerk ontstaat. De ruimte tussen de versmallingen is opgevuld met beeldhouwwerk, zodat de beide zijden van de top toch diagonaal naar elkaar toe lopen. De top wordt bekroond door een gebogen fronton. Een goed nog bestaand voorbeeld is het pand Spuistraat 90 te Amsterdam.

*Spuistraat 90,
Amsterdam
(foto Walther
Schoonenberg)*

De naam die veel met dit geveltype wordt geassocieerd is die van de Amsterdame architect Philips Vingboons (1607-1678), die het type populariseerde en mogelijk zelfs als eerste ontwierp. Was de genoemde Pieter Post vooral gericht op publieke gebouwen en paleizen, zijn tijdgenoot Vingboons paste deze vormtaal vooral toe op het woonhuis.⁶ Ook de onderkant van de door Vingboons ontworpen gevels was vaak verrijkt met pilasters en festoenen. Op de uitgewerkte geveltekening van het pand aan de Hoge Gouwe is echter niets van dit alles te zien. Wel zien we ramen met een zogenaamde 'Empire'-roedeverdeling, met relatief grote glazen die rond 1800 technisch mogelijk werden en direct in de mode kwamen, alsmede een deur en bovenlicht die ook

aan deze periode zijn toe te schrijven. De begane grond en verdieping van de gevel waren dus reeds rond 1800 aangepast, waarbij de sierlijke geveltop werd gespaard. In welke mate de onderzijde van de gevel oorspronkelijk ook geornamenteerd was, zal wel altijd een raadsel blijven.

Bertelman moet bij zijn schets van de gevel zelf gefantaseerd hebben naar de oorspronkelijke situatie, want hij penseelde op de verdieping een typisch Vingboonsiaans kozijn, waaronder een festoen. Hoezeer Bertelman het oorspronkelijke aangezicht van het huis ook benaderde, dit moet toch als fantasie worden bestempeld, aangezien de tekening van Van Krimpen de realiteit weergaf, zoals hierna duidelijk zal worden.

Locatie

De vraag is natuurlijk wáár deze gevel pronkte. Er zijn, voor zover we weten, geen afbeeldingen, in welke vorm dan ook, bekend van de Hoge Gouwe waarop de gevel valt te herkennen. De op beide afbeeldingen aanwezige gevelsteen van een anker maakt het echter mogelijk vast te stellen waar dit huis stond. Er is aan de Hoge Gouwe slechts één pand dat deze naam droeg, het huidige Hoge Gouwe 129.⁷ Dit huis heeft tegenwoordig een andere onderpartij dan op de tekening. Een bouwaanvraag uit 1930 spreekt echter van een verbouwing tot garage met bovenwoning, en op de relevante bouwtekening blijkt inderdaad dat de ondergevel op dat moment gelijk was aan wat Van Krimpen heeft getekend.⁸ Een foto uit omstreeks 1920-1930 getuigt hiervan, waardoor het zeker is dat het hier inderdaad Hoge Gouwe 129 betreft.⁹

Hoge Gouwe 129 (foto Nico J. Boerboom)

Tekening Hoge Gouwe 129 (SAMH)

Deel Hoge Gouwe 1929-1930 (SAMH)

6. K. Ottenheim, *Philips Vingboons (1607-1678) architect* (Amsterdam 1989).

7. SAMH Apparaat Matthijs, Hoge Gouwe 129. Tevens raadpleegbaar via: <http://www.archiefman.nl/nt/HogeGouwe.pdf>

8. SAMH 0468.4623.

9. SAMH 440.11200.

10. SAMH Apparaat Matthijs, Hoge Gouwe 129.

11. P.H.A.M. Abels, 'Voor de vrijheid en tegen Oranje', in P.H.A.M. Abels e.a. (red.), *Duizend jaar Gouda*, (Hilversum 2002), 308-343, 327 en J. J. de Jong, *Met goed fatsoen* (Den Haag 1985), 49 en 349.

12. Rijksmuseum, Amsterdam, inv. nr. BK-NM-3958.

13. B. de Keijzer, *Kohier 200e penning over het jaar 1672 Gouda en omgeving*. Digitaal document raadpleegbaar via: http://www.hogenda.nl/wp-content/plugins/hogenda-search/download_attachment.php?id=2259&type=source. Het betreft een transcriptie van Nationaal Archief 3.01.28 inv. nr. 19.

Bouwheer

De voornaamheid van de gevel blijkt goed aan te sluiten bij de bewoningsgeschiedenis van het pand. Het huis kwam eind 16e eeuw in het bezit van de familie De Lange.¹⁰ Een dochter uit dit geslacht, Adriana de Lange (1633-1657), trouwde in 1653 met Donatus van Groenendijck (1623-1698), en hij werd de eigenaar van het huis. Deze Donatus was in het derde kwart van de 17e eeuw een van de machtigste inwoners van Gouda. Vanaf 1650 was hij lid van de vroedschap en vanaf 1665 was hij niet minder dan vijftien keer burgemeester.¹¹ Het Rijksmuseum bewaart nog zijn magistraatskussen uit 1657.¹² In 1672 behoorde Van Groenendijck tot de vijftien meest vermogende inwoners van de stad.¹³ In dit verband bijzonder interessant is het feit dat zijn wapen op de Waag prijkt, aangezien hij tot de vier regerende burgemeesters behoorde die opdracht voor dit prestigieuze project hadden gegeven. Hieruit valt mogelijk af te leiden dat Groenendijck een voorliefde voor de classicistische stijl had en dat maakt het ook aannemelijk dat hij een gevel in deze stijl voor zijn huis liet optrekken. In 1678 ging het huis over op zijn toekomstige schoonzoon, Johannes Meerman.

Bouwmeester

Over de bouwmeester van deze gevel bleek niets te achterhalen. Enige onderbouwde speculatie is echter wel mogelijk. Hoewel het na het voorgaande verleidelijk is om de naam van Pieter Post te noemen, en dat zeker niet uitgesloten kan worden, is het waarschijnlijker dat een lokale vakman tekende voor de gevel. Een van de redenen waarom de vormentaal van Vingboons zo populair was, was het feit dat hij zijn ontwerpen in 1648 in prent uitbracht onder de veelzeggende titel *Afbeeldsels der voornaemste gebouwen uyt alle die Philips Vingboons geordineert heeft*. Dit maakte het voor lokale timmer- en metselbazen en opdrachtgevers vrij makkelijk om zijn gevels te kopiëren. Dit lijkt ook het geval te zijn geweest met de gevel aan de Hoge Gouwe. De geveltop komt sterk overeen met het ontwerp door Vingboons voor de

Magistraatkussen Groenendyck (Collectie Rijksmuseum, Amsterdam)

Wapen Donatus op de Waag (foto Nico J. Boerboom)

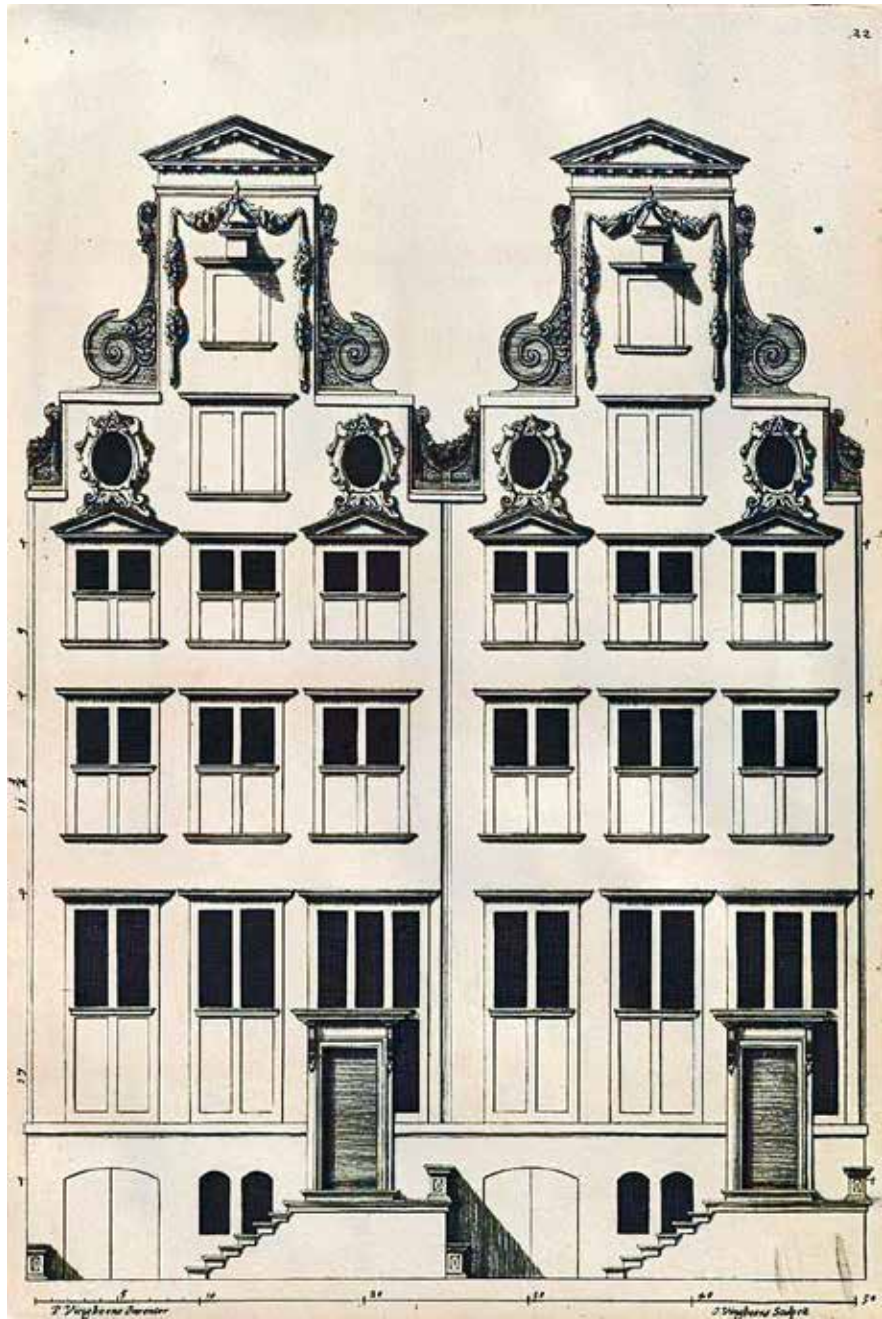

in 1643 gebouwde huurhuizen van het Sint Pietersgasthuis in Amsterdam.¹⁴ De top is vrijwel identiek, met het verschil dat bij de Goudse gevel het fronton is onderbroken. De onderkant van de gevel op deze huizen was onversierd. Is dat een aanwijzing dat er bij de aanpassingen van de gevel aan de Hoge Gouwe rond 1800 ook niet veel ‘verloren’ ging? Op basis van het publicatiejaar van Vingboons’ *Afbeeldsels* is het waarschijnlijk dat de gevel aan de Hoge Gouwe ergens in het derde kwart van de 17e eeuw tot stand kwam, wat overeenkomt met de bezitsperiode van Donatus van Groenendijck.

Conclusie

In 1883 verloor Gouda een belangrijk stuk woonhuis-architectuur en daarnaast werd het aanzien van de Hoge Gouwe beroofd van een imposant herkenningspunt. Van Krimpen en Bertelman zorgden er echter voor dat we toch een beeld hebben van dit 17e-eeuwse erfgoed en een beter idee krijgen van hoe de Goudse elite woonde in de 17e eeuw. Van Groenendijck was niet alleen als burgemeester medeverantwoordelijk voor de Waag, maar verfraaide als privépersoon ook de stad door een woonhuis te bouwen in de nieuwste stijl op een passende plek. Vingboons schreef bij zijn ontwerp: ‘Hebben een lustige uytzicht, vermits den Amstel daer voorby passeert, en veel gewoel is van schuyten en ander vartuygh’. Aan de Gouwe zal het gewoel niet minder zijn geweest!

14. P. Vingboons, *Afbeeldsels der voornaemste gebouwen uyt alle die Philips Vingboons geordineert heeft* (Amsterdam 1648), plaat 22. Deze negen huizen waren gelegen aan de Oude Turfmarkt (tegenover het Rokin). Drie hebben de tand des tijds overleefd, maar zijn als zodanig niet meer te herkennen.

Ontwerp door Philip Vingboons (uit 'Afbeeldsels der voornaemste gebouwen uyt alle die Philips Vingboons geordineert heeft')